

HERBERT SPENCER ÉS JÖVŐ FELADATAINK.

Nem az a célom, hogy Herbert Spencer élete művét minden oldalról megvilágítsam s annak kritikai méltatását adjam. Ez oly feladat volna, mely nemcsak erőmet haladná meg, de azt a teret és időt is, mely rendelkezésemre áll. Különben is a »*Társadalomtudományi Társaság*« bizonyára legszebb kötelességének fogja tartani, hogy a közel jövőben nagy mesterünk emlékét az által ünnepelje meg, hogy a spenceri gondolatvár minden jelentékenyebb termét, tornyát és oszlopát szakértő férfiak vezetése alatt bemutassa mindazoknak, a kik a lefolyt század legnagyobb filozófiai alkotása iránt érdeklődnek.

Az én szerény tisztem tehát csak az lehet, hogy e dicsőséges élet néhány fő eredményére és tanulságára figyelmeztessen s rámutassak azokra az irányelvekre, melyeket a modern tudomány számára ez a csodálatosan nagy és nemes ember látnoki szemekkel megjelölt. S mikor ezt megkísértem, nemcsak egy mély tudományos szükségérzetnek teszek eleget, hanem egy kegyeletos tartozásnak is, mely a fiatal *Huszádik Századot* a filozófia »great old man «-jéhez kapcsolta.

Körülbelül négy éve annak, hogy a modern természet-tudományok eredményeinek a társadalmi élet jelenségei terén való népszerűsítésére és alkalmazására e szemlét megindítottuk s törekvéseinknek az által véltünk legékeesszólóbb kifejezést adni, hogy Spencert néhány bevezető, programmszerű sor megírására kértük fel. Sokan közülünk sem remélték, hogy felhívásunknak valami eredménye legyen, hiszen jól tudtuk, hogy a beteg öreg ember, a ki legintimebb baráti körén kívül a külvilággal minden érintkezést megszakított, mennyire irtózik bármily »szerepléstől« s mily kérlelhetetlenül utasította vissza

a fejedelmek rendjeleit és az akadémiák elismeréseit. Nem naivság-e azt feltételezni — mondották ezek a kétkedők — hogy abból a »splendid isolation«-ból, honnan rideg szavakkal háraitotta el a németek hatalmas császáranak közeledését, szoba fog állani néhány ismeretlen fiatal emberrel »from such a remote part of Europe« — (mint a hogy titkárával íratta, midőn Epitoméje magyar kiadását számára megküldöttük). De mi néhányan, kik világfelfogását ismertük, egész biztosra vettük, hogy a világ legfüggetlenebb embere nem tagadhatja meg támogatását és rokonszenvét azoktól, kik amaz elveket akarják hirdetni és terjeszteni, melyeket ő igazaknak tart s melyeknek kizárólag szentelte életét.

Nem is csalatkoztunk. Csaknem postafordultával jött a levél, melyben az ő jellegzetes stílusával (a tisztaság, erő, egyszerűség és bátorság ezen az összehasonlíthatatlan nyelven) néhány márványba vésett mondattal körvonalozta törekvéseinket s méltányolta azok jelentőségét.

Innen a mi kegyeletes tartozásunk iránta.

Ez a tartozás nagy felelősséget rótt reánk, melyet ez órában, midőn elhamvasztásának híre ideérkezik, különös súlylyal érezzük.

Mi, kik az ő neve és tekintélye alatt kezdtük el bizonyos új tudományos és filozófiai tanok hirdetését, melyek évről-évre erősbödnök az ország köztudatában, különösen a fiatal nemzedék lelkében, úgy érezzük, hogy a nagy halott emlékének tartozunk vele szigorúan meghatározni azt a viszonyt, melyben törekvéseink a spencerizmushoz állanak, annál is inkább, mert barátaink és ellenségeink egyre inkább hirdetik, hogy mi mindenben az ő tanait követjük, mindenben az ő rendszere alapján állunk, hogy a magyar szociológia nem egyéb, mint a spenceri »lelkes glosszálása« illetőleg »szolgai követése«.

Ez a felfogás teljesen hamis. Ha Spencer a *Huszdik Század* és a magyar szociológusok írásait olvasta volna, magával szemben inkább látott volna fundamentális ellentéteket, mint tanítványi megegyezéseket. Hogy csak néhány példát említsek: *Pulszkynak* a spenceri filozófia csak egy épületkő a sok között; *Pikler* a spenceri alaptétellel szemben, hogy a társadalmak »nőnek«, apodiktikusan állítja, hogy a társadalmakat »csinálják«; *Hegedűs* (a ki pedig talán legközelebb áll hozzá) a társadalmi organicizmusnak ép azt az elemét akarja

megállapítani, melyet a mester elejtett: a társadalmi öntudatnak az egyénivel való alapvető rokonságát; *Méray-Horváth* huszáros bravúrral kelti életre az egész organikus theoriát (melyet pedig Spencer később teljesen megtagadott) a társadalmaknak a szervezetekkel való *teljes azonosságát*, nem pedig rokonságát hirdetve; *Somló* a legkorlátlanabb állami beavatkozás eszményét állítja fel oly kérlelhetetlen szigorúsággal, mely az individualizmus apostolát kétségtelenül haragra lobbantotta volna; s e sorok írója is, a ki pedig legtovább megy a spenceri szociológia méltánylásában, annak számos kardinális tételét elavultnak és tarthatatlannak tartja s a történelmi materializmus tanaiban keresi correctiójukat.

És mégis mi mindannyian Spencert nagy tanítómesterünknek tartjuk és úgy érezzük, hogy — bármily óriási úr választ is tőle számos legnagyobb és legkisebb dologban — joggal és lelkiismeretesen hirdethetjük, hogy mi az ő nyomdokain haladunk, az ő eszményeit szolgáljuk s tudományos munkálkodásunkban senkinek annyit nem köszönünk, mint az ő termékeny, gondolatokat fakasztó szellemének . . . Egy jelenség, melynek párja Európa minden kultúrországaiban feltalálható!

Ezt a látszólagos ellentétet csak úgy oszlatjuk el, ha választ igyekszünk adni arra a kérdésre, hogy *mi volt a modern tudományos gondolkodásnak Herbert Spencer?*

* * *

A legnagyobbak élete munkáját kellőleg körülhatárolni szerfölött nehéz, úgy vagyunk velük, mint a hegyóriásokkal, melyek rendszerint éles határvonalak nélkül összeolvadnak a menny bolttal s csak néha, különösen szerencsés időjárási viszonyok mellett mutatkoznak egész izolált fenségükben. A legnagyobb emberi munka is ekként beleolvad a tudás fellegvárába: számtalan szállal és átmenetben összekapcsolódik ismereteink s általánosításaink eddigi rendszerével, a szakmunkások és a népszerűsítők egész serege szövi tovább a megkezdett fonalakat, meghigítva és alkalmazva belekerül a publicisztika fegyvertárába, kiszíneztve és pointírozva pedig esztétikai élvezetkörünkbe.

A Spencer munkájának is ez volt a sorsa.

Hatalmas rendszere, mely választ igyekezett adni az Univerzum minden problémájára, ma már nemcsak egy izolált bölcséleti alkotás, hanem száz meg száz látható és láthatatlan

szállal, mint a cselekvéseket formáló erő működik az emberek tudatában és akaratában.

Épen azért hozzá kell szoknunk a dolgok történelmi szemléléséhez s nem szabad felednünk, hogy nem egy tétel, mely ma már közhely számba megy, az emberi elme legnagyobb és legdicsebb harczának volt az eredménye, mely csak hihetetlenül fáradtságos étape-ok után vezetett győzelemre.

A Herbert Spencer élete munkája számos ilyen felette drága »közhelyet« hagyott reánk.

Ő előtte a tudomány és filozófia mint két kérlelhetetlen ellenség állott egymással szemben. A tudósok lenézték a filozófiának az élettől és a tényektől elmaradt szörszálhasogatásait és transcendentális önámításait; a filozófusok megvetették a részletkutatók gögjét és bornírtságát, melylyel egész életüket egy szűkös és kicsiny terület feltúrására fordították, mit sem törődve a körülöttük száguldó élet problémáival s a Kosmos titkaival.

Spencer ezzel szemben a tudomány és a filozófia legteljesebb egységét mutatta ki: A tudós és a filozófus nem ellenségek, hanem elválhatatlan szövetségesek abban a nagy hadjáratban, melynek végső célja a legkülönbözőbb jelenségek fölött uralkodó utolsó törvényszerűség meghódítása az emberi boldogság javára.

Soha nem volt ember, mióta a világ áll, a ki a világ-mindenség minden parányának egyetlen, egységes természeti törvény által való ezt a kormányoztatását tisztábban látta és meggyőzőbben bizonyította volna, mint Spencer.

Mert fejlődésről minden időben beszéltek az emberek egy vagy más értelemben, de ő volt az első, a ki a szerves, szerves és szellemi világ fejlődését az anyag és a mozgás ugyanazon mechanikai törvényei szerint fejezte ki és magyarázta. És ha az evolúció spenceri törvénye talán nem utolsó szava is a tudománynak: mint gondolat, mint törekvés, mint eszmény, az emberi elme egyik legfényesebb alkotása lesz, mely minden időkre megjelölte a tudomány és a filozófia alaptörekvését: *minél több jelenséget minél egyszerűbb törvény által magyarázni.*

Ezen általános törvényszerűség felismerésének legnagyobb akadálya volt az a kivételes helyzet és eredet, melyet az emberi nemnek tulajdonítottak. A legbátrabb és legkövetkezetesebb gondolkodók is vallási vagy metafizikai félelemmel hajoltak

meg a fajok és az ember teremtésének misztériuma előtt. Herbert Spencer volt az, a ki az emberi babonák ezt a rettegetes Minotaurusát, mely ólomsúlylyal nehezedett az emberiség szellemi fejlődésére s így boldogulására, kiirtotta a földről.

Már 7 évvel *Darwin* fellépése előtt ő a fajok és az ember eredetét mechanikai elvek alapján, mint egy szigorúan természetes proceszszust, fogja fel és mutatja ki.

Tökéletesen helytelen tehát Spencert a darwinizmus filozófusának tekinteni — mint a hogyan még mindig szokás. Ő Darwintól csak ezen fejlődésmenet egyik tényezőjét, a természetes kiválasztást vette át: nem a fajok keletkezésének elméletét, hanem ezen elmélet egy további magyarázó faktorát kapta tőle.

Spencer tehát a Darwin-gyűjtötte rengeteg ténybeli bizonyítékoknál jóval egyetemesebb és sokoldalúbb fegyvertárral támadt neki a teremtési elméletnek. Hogy azt *tényleg és véglegesén meg is döntötte*: az iránt elfogulatlan ember nem kétkedhetik. Nincs egyetlen komolyan vehető kutató sem ma már, ki a szerves lények egyetlen aktussal való megteremtésének tanát fentartani merésznél, úgy annyira, hogy magának az Egyháznak kebelében is egyre sűrűbbek a törekvések a bibliai teremtés tanát a fejlődési elmélettel valamely kegyes fikció alkalmazásával összhangba hozni.

Kimutatva így, hogy az a fejlődési törvény, mely a geológusok kutatásai szerint a szervetlen világ kialakulását meghatározza, a szerves világ jelenségei felett is uralkodik, Spencer ismét szemben találta magát a primitív vallás-anthropomorph felfogás azzal a szellemével, melyet a kezdetleges népek babonáiból oly jól ismert.

— Igen ám, te gőgös és elbizakodott, te gonosz és elvetemült ember — kiáltott hozzá számtalan változatban a földkerekség minden pontjáról ez az örökéletű szellem — a szervetlen anyagot, a növények és állatok birodalmát, sőt még az ember testét is elrabolhattad a túlvilági hatalom kezéből, mint a hogy egykor Prometheus kicsikarta tőle a tüzet: de tehetetlenül állsz emberi bölcseségeddel, ha a Teremtés legdicsebb alkotásához, az emberi lélekhez, az emberi társadalomhoz s annak legszebb virágaihoz, az erkölchöz és a művészetekhez fordulsz!

Érdekes jelenség... Az emberi elmének nagy önfelszabadítási harczában minden talpalatnyi földet újabb és újabb küzdelmek

arán kell meghódítania. A megvert ellenség újra feltámad, óvatosan hátrál, míg ismét oly helyre talál, mely ideig-óráig védelmezhető. Egykor az egész emberi gondolatvilág az övé volt, ma maga részére csak azt vindikálja, a mit még az emberi tudomány megfejtani nem tud és siet a tudomány megghiúsult kísérleteire ráütni a transcendentalizmus bélyegét. Az emberi agy múltó sikertelenségei, futólagos megtántorodásai s átmeneti kínos vergődései: ez az ő örök birodalma; ez az, a mit újabban »diadalmas világnézet«-nek neveztek el.

Herbert Spencer életének további munkája ennek a »*superorganikus*« világnak szólt. Lelki képességeinket beállította a fejlődés általános menetébe, mint a mind érzékenyebbé váló szerves anyag evolúziójának legutolsó fokozatát; kimutatta ezeknek a lelki képességeknek nyilvánvaló kezdeteit az állatvilágban; bebizonyította, hogy miként bővülnek és finomodnak ezek a lelki képességek az idegrendszer fejlődésével karöltve; világossá tette a testi és lelki élet szigorú parallelizmusát; fényt derített arra a rejtelmes folyamatra, mely az állatok ösztöneitől a Newtonok és Shakespeare-ek gondolati műveleteiig elvezet . . . szóval, igen szerény kezdetektől szilárd rendszerbe tömörítette azt a tudományt, mely ma minden társadalomtudomány legbiztosabb fundamentuma: *a fiziológiai pszichológiát*.

Megértetve így az emberi agy és élettörvények mivoltát, az ember testi és szorosabb értelemben vett lelki működéseinek törvényszerűségét, ahhoz a világhoz fordult, melyet az emberi lények összeműködése alkot: a társadalomhoz. Hamar belátta az eddigi társadalmi kutatások értéktelenségét és azt, hogy azok nem tekinthetők a társadalom tudományos szemléletének, mert vagy az isteni önkény, illetőleg az isteni rend megmagyarázhatatlan megnyilatkozásának hirdették azt, avagy nem láttak abban egyebet, mint a királyok, hadvezérek s államférfiak teljesen önkényes elhatározásainak s cselekedeteinek zagyva foglalatját. A társadalomtudományok ilyen szomorú állapota közepette, Spencer külön könyvben a »*The Study of Sociology*«-ban azt a kérdést veti fel, ha vajon a társadalom tudományos vizsgálata egyáltalán lehetséges-e? Lehetséges-e abban alapvető törvényszerűségeket kimutatni, melyek ép oly függetlenek minden emberi önkénytől, mint a természet egyéb jelenségei? Hogy Spencer így először vetette fel ezt a kérdést és az új tudománynak, — feladatát, nehézségeit s módszereit kifejtve — megkülönböztetésül az addigi tudománytalan társadalomkutatással

szemben, új nevet ad, *Comte* szociológia szavát ismét életre keltve: alig több, mint 30 esztendeje. És az ő termékeny szellemét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy e rövid idő alatt a spenceri értelemben vett szociológiának számtalan munkás» keletkezett az egész földön, kik a legkülönbözőbb utakon haladva ugyanazt a feladatot szolgálják és ugyanarra a célra törnek, melyet a mester ama kis könyvében megjelölt. Grandiózus munkája pedig a »*The principles of Sociology*«, melyben az említett program és a »*Descriptive Sociology*« nagy ethnografiai okmánytára alapján az emberi társadalom első rendszeres természettudományi vizsgálatát adja, valóságos bibliája a modern társadalomkutatásnak. Minden túlzás nélkül el lehet mondani, hogy *nem jelent meg világszerte egyetlen jelentékenyebb szociológiai könyv vagy dolgozat sem, mely egészében, vagy valamelyik részében — akár egyetértőleg, akár bírálólág — ne a Spencer alkotásához fűződne.*

Még mielőtt ez a nagy mű kész volt, Spencer állandó betegeskedés folytán életerejében meggyöngülve — nem remélvén, hogy az egész rendszer megírására élete elegendő lesz — azon művéhez fogott, melyet élete tulajdonképeni hivatásának tekintett, az Ethikához.

Kora ifjúságától, úgyszólván halálórájáig, életének legégetőbb problémája, a helyes emberi s ennek kapcsán az állami cselekvés meghatározása volt. A »*The proper sphere of government*« -től egyik legutolsó essayéig a »*State education*«-ig, tehát teljes hatvan éven át ez a kérdés csaknem egyforma intenzitással kötötte le érdeklődését. Azt a rendkívüli, ideg- és egészségpusztító munkát, melyet az élettan, a lélektan és a szociológia törvényeinek felderítésére fordított, csak eszköznek tekintette, hogy választ adhasson a *kérdések kérdésére*: mily cselekvőséget kövessen az egyes és az állam a lehető legnagyobb emberi boldogság elérése érdekében? És szinte megdöbbentő jelenség, mely az intellektuális rugók erejébe vetett hitet nagyon alászállíthatja: ez a szellemóriás, a ki egy hosszú élet megfeszített munkájával a világegyetem szinte minden zugát felkutatta, a ki az emberi gondolkozás minden terét új és meglepő összeköttetések és törvényszerűségek kimutatásával megtermékenyítette: élete problémáját illetőleg jóformán egy tollvonást sem változtatott azon állásponton, melyet a még tudatlan fiatal embernek daczos vére, a »*constitutional disregard of authority*« (»a tekintély szervezeti megvetése«) szinte ösztönszerűleg sugalmazott! Soha egy perczre sem tért el a kényszer, az állami beavatkozás perhorresz-

kálásától az egyén u. n. magánügyeibe, melyeket a »minden ember egyenlő szabadsága« tág formulája által kívánt meghatározni s mely legmerevebb filozófiai doktrínája annak a liberalizmusnak, melyet *Huxley* találóan nevezett el »administratív nihilizmusnak«, *Lassalle* pedig az »éjjeli őr állameszményének«. Ez az alapgondolat etikai rendszere számos részét értéktelenné teszi, a mi azonban nem kisebbíti azt a rendkívüli érdemét, hogy az *uralkodó intuitív morálra ő mérte a halálos csapást*. Az erkölcsi érzület és elvek transcendentalis belénkoltottságának tanát a tények és bizonyítékok oly rengeteg tömegével czáfolta meg, hogy az intellektuális haladás lassúságának egy igen szomorú tünete az a körülmény, hogy még anno 1904 is az erkölcsi elvek belénkoltottságával (a tudományban is) a kikaczagtatás veszélye nélkül lehet előállani. És a mi e negatív eredménynél még becsesebb, azaz pozitív eredménye, mely kimutatta, hogy az erkölcsi világ alá van vetve a czélszerű alkalmazkodás általános természettörvényének.

* * *

Ez a sovány vázlat is elég talán arra, hogy megvilágítsa a spenceri munka rengeteg arányait, merészen új csapásait s az izgatóan termékeny problémák azt a tömegét, melyet a gondolkodó emberiségnek hagyományozott.

Lesznek, a kik ezzel szemben utalni fognak arra, hogy Spencer munkája csaknem minden részében már igen jelentékeny elődök nagyszabású kutatásaira támaszkodhatott. De ez a kétségtelenül igaz állítás, mit sem von le az ő nagyságából, csak újabb bizonyíték egyik törvénye mellett, melyet annyiszor hangsúlyozott, hogy minden emberi munka, még a legcsodálatosabb is, csak az elődök hosszú sorának eredményein épülhet fel: a nagy ember, csak a pisztoly kakasa, mely a számos nemzedék által összehordott löporkészletet fölrobbantja. Bármily hatalmas is az általa okozott dörrenés és explózió, nem szabad a kakas szerepét túlságosan nagyra tartani.

Lesznek ismét mások, a kik Spencer munkáját egyes rész-eredményei szempontjából akarják majd megítélni s konstatálni fogják, hogy kutatásaiból »talán semmi sem fog belekerülni tudásunk érczkészletébe«. De ez az álláspont nemcsak történelmi érzék híján való és kegyeletlen, hanem igazságtalan is. A filozófus munkája nagyságának nem lehet kritériuma egyes tételeinek és megállapításainak örök érvényessége: hisz ezen az alapon

a legutolsó kis baktériumkutató elvihetné előre a dicsőség pálmáját. A filozófus nem egyes új igazságok megállapítása által viszi előre tudásunk ügyét, hanem az által, hogy a legkülönbözőbb kutatási szakok eredményeit összefoglalva, számot ad a tudás egy bizonyos korbeli állapotáról, oly problémák megoldását sejteti, melyekhez az egyoldalú részletkutató nem is nyúlhat megjelöli a kutatás új irányait, melyekből az adathalmazban turkáló szakember visszaretten, útbaigazítást ad az emberi törekvések jelentősége, célja és eszménye tekintetében.

A ki csak a »tudás érczkészletét« viseli szívéen, ám kiesinyelje általában a filozófia értékét és jogosultságát és mondja azt a mit Anatole France szkeptikus korában mondott, hogy a bölcselkedés nem más, mint »*de jéter a profusion les sophismes comme un áment dans l'intervalle des verités*«; de semmi joga nincs Spencernek különleges szemrehányásokat tenni.

Mi azonban, kik át vagyunk hatva a gondolattól, hogy az emberi élet értékét nemcsak pozitív tudásunk nagysága határozza meg, hanem gondolkozásunk lendületessége, sőt még a megoldatlan problémák átérzése vagy sejtelme is: meg vagyunk arról győződve, hogy a nagy filozófus munkája főleg abból a hatásából mérendő meg, melyet az emberi gondolatra és akaratra az által gyakorolt, hogy azt új és nem remélt perspektívák elé állította.

És ebből a szempontból Spencer minden időkre a legnagyobb emberi munkák egyikét hajtotta végre. Az ő agyában rendeződött össze nagy és impozáns körvonalakban számos nemzedék természettudományi munkája; ő mutatta ki végérvényesen annak az okoskodásnak értéktelenségét, mely nem tényeken, hanem kellőleg meg nem vizsgált eszméken alapszik; ő mentette meg az emberiséget egyszer és mindenkorra a kezdetleges ember álomképeinek kínos »*survival*«-jeitől; ő mutatta be megsemmisítő szatírával a hősök és csaták történetíróinak»haszontalan feleségeit« s azok helyett *sub specie aeternitatis* megjelölte a társadalomtudomány valóságos céljait; ő gyűjtött maradandó világosságot az erkölcsi világ abban az útvesztőjében, melyet a theologiai és a metafizikai okoskodásnak köszönünk . . . Oly eredmények, melyek mindegyike egymaga örökéletűvé tehetne egy embert.

De nemcsak világnézetet tanulhatunk Spencertől, hanem a kutatás módszerei tekintetében is az emberiség egyik legnagyobb oktatója volt. Ő tekinthető ama tudományos módszer

legtökéletesebb képviselőjének, mely át van hatva attól a gondolattól, hogy a jelenségek nem merev elválasztottságban, hanem észrevehetetlen átmenetekben vannak a világon. Hogy így hamis és egyoldalú minden felfogás, mely bármiben valami lezártat, valami egyedülállót, valami önmagából megmagyarázandót, valami véglegest lát. Hogy ellenkezőleg, minden dolog végtelen kicsiny csirákból, alig észrevehető fokozatokon át lett azzá, a mi jelenleg, hogy ismét alig észrevehető fokozatokon át valami új legyen. Épen ezért vizsgálódásainkban nem szabad a jelenségek fejlődését és kölcsönhatásait figyelmen kívül hagyni, hanem *igyekednünk kell megcsinálni minden lehető synthesist, mely a tudomány mindenkori állapota szerint megnyugtató eredmények reményével biztat*. Részletkutatás synthesis nélkül a szellemi élet pangásával jár együtt; synthesis, mely nem a részletkutatások eredményein alapszik, csak légvárakat épít.

És bizonyára nem véletlenség, hogy a tudományokban és a világgazdaságban domináló Anglia összeesik a bátor és merész kutatásokkal, harcos hipotézisekkel és égbe meredő synthesisekkel: míg a jelenlegi Anglia, mely a szellemi és a gazdasági erők megdőbentő dekadenciáját mutatja, karöltve jár a vallásos szellem renaissanceával, a synthesisek megvetettségével, az utat törő hipotézisek hiányával, a metafizika újrafeléledésével.

Az egykor diadalmas Angliát nemcsak a német ipar, de a német gondolat is mindjobban szorongatja.

Nem én mondom ezt, hanem a jelenlegi Anglia egyik legfinomabb szelleme, John *Morley*, ki Anglia hanyatlása okát abban a kompromisszum-szemlemben találja, mely egyként áthatja a politikusok és a gondolkodók elméit.

De nemcsak, mint világnézetet teremtő és módszert adó, mint ember is örök időkre példát adott erkölcsi nagyságával mindazoknak, kik az emberi tevékenységek értékét nem csupán eredményeik, hanem belső motívumaik szempontjából is mérlelik.

Egy magyar természettudós mondotta egyszer azt a szép megfigyelést, hogy annál nagyobb egy ember, minél kisebb az ellentét életének látható tényei és lelkének legbensőbb és legtitkosabb érzései között. Ha ez az erkölcsi mérték helyes, úgy Spencer elérte az erkölcsi nagyság legmagasabb fokát. A belső és a külső Spencer tökéletesen egy volt. Hosszú életén

át soha nem tett engedményeket senkinek. Az élet és az elmélet közötti különbség nála megszűnt. A tudósok ahhoz az oly ritka fajtájához tartozott, ki előtt más szempont, más eszmény, más kritérium nincs, mint a tudomány érdeke. És a »*a science pour la science*«, ép úgy, mint a »*l'art pour l'art*«, nemcsak a tudományos, illetőleg művészeti alkotás főtörvénye, hanem az erkölcsi követelmény legmagasabb foka is az egyénnel szemben. Innen van, hogy valóban nagy emberi alkotás teljesen elképzelhetetlen az érzület tartós emelkedettsége nélkül. Nemcsak az elmebeli, de az erkölcsi kiválóságnak is a ritkasága az oka, hogy olyan kevés a valódi tudós és művész.

Hivatását pedig komolyan csak az veheti, a ki egyáltalán hisz az emberi élet értékében, vagy a mi egyet jelent azzal, hogy szívén hordja az emberi boldogság és haladás ügyét. Minden más eszmény több kevesebb önzést rejt magában, mely könnyen felélesztheti a lélek csúnya szenvedélyeit. Ez az egyedüli eszmény, mely megbízható iránytű lehet az erkölcsi világban, hisz az altruizmusnak emberi agygyal elgondolható legmagasabb fokát jelenti.

Herbert Spencer életének tényleg ez volt az egyedüli nagy szenvedélye. Kora ifjúságától késő aggságáig az emberi nem boldogulásának útjait kereste. E körül folyt le egész érzelmi élete, minden lelkesedése és minden gyűlölete.

Feljegyezték róla, hogy még halála hetében is állandóan az emberi haladás útjairól beszélgetett egyik barátnőjével, ki szeretettel ápolta.

Egész életében csak a közös eszmények kultusza által megnevesített viszonyokat kötött embertársaival. Soha nem állott szóba senkivel, kivel szemben a rokon törekvések iránti szimpathiát nem érezte. Csak természetes tehát, hogy mindinkább egyedül élte végig életét, mint valamely »kivert európai emberevő vademberek között«; csak természetes, hogy a nagy, hatalmas és gazdag Angliában nem kaphatott egy szerény állást sem, mely elég időt hagyott volna számára, hogy a mellett rendszerén dolgozhasson; csak természetes, hogy az óriási journalisza honoráriumok országában már-már be kellett volna szüntetnie, anyagi erő hiányában, munkáját, ha a jó szerencse egy amerikai tudós érdeklődését nem kelti fel iránta; csak természetes, hogy a nemzeti génusz őrei ismételten rásütötték a hazafiatlanság vádját, mert Anglia kapitalista rablóhadjáratait keményen elítélte, a helyett, hogy, mint a többi »tudósok«,

»hazafiúi szívvel« igazolta, vagy legalább elnézte volna azokat; s csak természetes végül, hogy elhamvasztása szertartásán a »Neue Freie Presse« tudósítója Anglia legnagyobb élő regényíróján, Hall Caine-en kívül, egyetlen fényes nevet sem tudott feljegyezni . . .

De nemcsak nemzetének, hanem az egész mai tudományos világnak hangulata vele szemben nem áll semmi arányban jelentőségével és nagyságával.

Ellenségei sokkal számosabbak és lármásabbak, mint barátai.

Mi e sajtósági jelenség oka?

A Spencer ellenségei három kategóriába oszthatók.

Az első és legkisebb ama jóhiszemű, de gyöngyelelkű tudósokból áll, kik a Spencer rendszere számos fogyatkozásain és hiányain megrémülve, gyáván visszatértek a transcendentálisizmus ölébe.

A második és legbefolyásosabb a reakció embereiből kerül ki, kik a nagy néptömegek szabadságharczának a pozitív tudományos szellemmel való szerves összefüggését jól átlátva, a a raczionalizmus elfojtásán dolgoznak. Ez az az irányzat, melyet Achille *Loria* finoman így diagnosztizál: ». . . a vallási eszme mai megnövekedése, mely Angliában a katolikus mozgalomban, Ausztriában a protestáns mozgalomban, Németországban a jezsuiták visszatérésében, Franciaországban az antiszemita izgatásokban, Itáliában pedig a pozitívizmus ellen folytatott hivatalos háborúban nyilvánul: nem más, mint megkésett reakció a néptömegek nyugtalankodásaival szemben, melyek napról napra súlyosabbak és fenyegetőbbek lesznek.«

Ezeknek az uraknak persze nagy érdeke a Spencer filozófiájának lekicsinylése.

A harmadik és talán legelterjedtebbet a tudomány kis házalói teszik ki. Ismert faj nálunk és Európa-szerte. Ők azok, kik sok és tarka színű portékáikkal megjelennek a nemzetközi kongresszusokon. Finom szimatú urak ezek, kik a kis revue-czikkeskék alapján jól megérik a tudományos árfolyamokat és irigylésreméltó gyorsasággal képesek új (persze fedezetlen) tudományos határidő-üzleteket kötni.

Ezek természetesen hamar lepakolták a divatból ment spenceri cikkeket és hangosan hirdetik, hogy most már a *Ward*, *Stout*, *Brunetière*, *James*, *Paulsen*, *Bradley* és a többiek

czikkeit viselik az előkelő tudományos uraságok . . . Sőt az öreg Hegel ismét egészen szalonképes . . .

Nem meglepő tehát, hogy ilyen körülmények között leáldozott a Herbert Spencer dicsősége.

A ritmus azonban meg fog fordulni nemsokára, mint maga Spencer megjósolja az emberi nagyság értékeléséről írt essayjében. Kétségtelen, hogy a Spencer rendszere a jövő tudományos és filozófiai törekvéseinek erjesztője lesz. Nem ugyan a liberális polgárság (melynek, mint minden meglevő pozícióját védő osztálynak, tradíciókra s nem haladásra van szüksége), hanem az őt ostromló proletariátus lelkében. Már ma Európa-szerte megfigyelhetjük az érdekes tünetényt: mint veszik át a szocializmus ideológjai egyre nagyobb számban legnagyobb ellenfelük örökségét. És tényleg dús örökség számukra. Mert, mint már a biológus *Pearson* kimutatta, a modern szocializmusnak nincs oka a természettudományoktól tartania, ellenére Huxleynek, Spencernek és Haeckelnek.

Már ma észrevették, hogy Spencer eszménye a jövő társadalom emberéről olyan, melyet Marx habozás nélkül aláírt volna: »Úgy lesz alkotva, hogy személyes szükségletei a közszükségletekkel egybeesnek. Mialatt a maga természetét kiéli, a nélkül, hogy szándékolná, egyszersmind azokat a működéseket is elvégzi, melyek rá, mint a társadalom tagjára hárulnak; de hogy a saját természetét kiélje, csak úgy lesz neki lehetséges, ha minden más ember ugyanúgy cselekszik.«

És ebben a jelenségben van valami vigasz, a mi a Spencer életének nagy tragikumát enyhíti. Nagy tragikuma az volt, hogy az élet a legkegyetlenebbül ráczáfolt szociális és ethikai prognózisaira. A liberális doktrínát végigtaposta a politikai praxis. És szomorúan érdekes látvány: az evolúció nagy apostola, ki az emberi szándéknak és akaratnak oly szegényes helyet tulajdonít a társadalomban az örök természet-törvényekkel szemben, kénytelen megállapítani, hogy az emberiség *szerinte is elkerülhetetlen* jövő világtörténelmi korszaka olyan alakulat lesz, melyet quasi az emberi rövidlátás hoz létre *ellenére az »örök természeti törvényeknek«*. . . . *Egy társadalom, mely törvényei ellenére nő — — ! !*

Így hajtották Spencert gőgös angolszász fajának érzelmei szembe rendszere alap gondolatával.

A diadalmas ellenfél pedig, a ki azt állítja, hogy ő mit sem tehet, hanem csak egy kikerülhetetlen természeti fejlődést segít elő, sokkal inkább a spenceri filozófia szellemében gondolkodik, mint a Mester.

Mert a spenceri gondolkozás egyik alapvető tétele, hogy a *nagy világtörténelmi korszakokat nem lehetséges a természetes fejlődés ellenére »megcsinálni«*.

A jövő kétségtelenül igazolni fogja Spencer alap gondolatát és meg fogja czáfolni politikáját.

Tanulságos tragédia, minőt még nem látott a világ: a hős gondolatai diadalmaskodnak a hős érzelmei felett!

Jászi Oszkár.